

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

פְּרַשְׁתַּת הַשְּׁבִיעִי צו תשפ"ד

על קורבן, קירבה והקרבה ומה הקשר לשביעיות וללבוש המלכות? הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

מטרת הקורבנות היא לקרב בין עם ישראל לאלקיו, כך כבר הבנו בעבר. **הקירבה** חשובה יותר מההקרבה והוויתור, שיש בהקרבת הקרבן. גם פרשת צו עוסקת במשכן בו שורה השכינה, שמאפשרת את הקירבה. נמשיך לעסוק בסוגיא זו באמצעות עיון במגילת אסתר, שנקראה ע"י עם ישראל בראשית השבוע. הרגע החשוב ביותר במגילה, רגע המעבר מהשבר לתיקון, היה המאתגר ביותר. אסתר לקחה אחריות, לבשה מלכות והתקרבה אל המלך (אחשוורוש).

נסקור את מהלך האירועים. מרדכי מפנים את כל אשר נעשה ופועל: "ויקרא מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר ויצא בתוף העיר ויזעק ויצעק גדלה ומנה" (ד, א). בקריעת הורדת הבגדים, בגדי השרד של מי שיושב בשער המלך, יש גם מסר של הורדת האחריות הציבורית הרשמית. גם תגובת כל אחיו היהודים מוכיחה זעזוע ופחד: "ויבכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ונתו מגיע אכל גדול ליהודים וצום ודבוי ומספד שק ואפר יצע לרבים" (שם, ג). תגובת אסתר, כצפוי, קיצונית: "ותתחלחל המלכה מאד" (שם, ד). אסתר מנסה להחזיר את מרדכי למעמדו בשער המלך ולהלבישו בבגדי השרד שלו, כדי שייקח אחריות. מרדכי דוחה את בקשתה ומחליט להעביר את האחריות לכתפיה של אסתר, ודורש ממנה באמצעות התך: "להגיד לה (דברים הקשים כגידים) ולצוות עליה (פקודה ולא בקשה) לבוא אל המלך להתחנן לו ולבקש מלפניו על עמה" (שם, ח). בשלב ראשון אסתר מסרבת ובפיה נימוק חזק: "כל עבדי המלך ועם מדינות המלך יודעים אשר כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך אל המלך אל המלך הפנימית אשר לא יקרא אחת דתו להמית לבד מאשר יושיט לו המלך את שרביט הנהב ויהי ואני לא נקראתי לבוא אל המלך זה שלושים יום" (שם, יא). בקיצור **'אי אפשר להתקרב אל המלך'**! נזכיר שעל פי הדרש, כל מלך במגילה הוא הקב"ה. תגובתו של מרדכי מחריפה. הוא נוקט בלשון קשה ומאיימת, שאינה מותירה לאסתר ברירה: "ויאמר מרדכי להשיב אל אסתר אל תדמי כנפשו להפלט בית המלך מפל היהודים: כי אם תהרש תחרישי בעת הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים מקום אחר ואת יבית אביהם תאבדו ומי יודע אם לעת פזאת הגעת למלכות" (שם, יג-יד). אסתר נרתמת למשימה ודואגת לאחדות: "לך פנוס את כל היהודים... וצומו עלי... (שם, טז) היא מדגישה את הסכנה הכפולה ו"כאשר אבדתי אבדתי" (שם).

לאחר כל זאת, אסתר נוקטת בפעולה (עליה רמז מרדכי בסיום דבריו) הטעונה הסבר: "וינהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות" (שם, ה, א). לאסתר המלכה יש בגדי מלכות רבים, היא המלכה של מאה עשרים ושבע מדינות, מדוע הכתוב מדגיש "ותלבש אסתר מלכות"? בהמשך לדברינו **בפרשת ויקרא תשפ"ד**, נצעד שוב בדרכם של חכמי האמת ובהירות נרמזו רמזים. מלכות היא הספירה השביעית. אסתר היא הנביאה השביעית (מגילה דף יד ע"א). היום השביעי הוא המכונה 'שבת המלכה'. ביום זה רוכב בערבות (=ברקיע השביעי (חגיגה דף יב ע"ב)) מלך עולמים, ציונה עלינו לאכול מאכלי ערבות ומיני מטעמים. כל יום שביעי אנו מציינים את כניסתם לחופה של כנסת ישראל והקב"ה ("לכה דודי לקראת כלה" עיינו **"חמדת ימים" בהר בחוקותי תשפ"ג**). ביום זה **מתקרבים** הם זה לזה "עת דודים" (יחזקאל טז, ח).

ברגע שאסתר לובשת מלכות, היא מקבלת נבואה ופועלת על פיה. אסתר מפסיקה להיות אישיות פרטית, היא מייצגת את כנסת ישראל. בלבשת המלכות, היא נכנסת כל כולה לתוך התפקיד הכלל ישראלי. היא היא כנסת ישראל, היא שבת – שביעית, בלבוש מלכה. התפקיד הכללי מאפשר לה לקחת את הסיכון הכפול ולהתקרב אל המלך, אל מלכו של עולם.

בהקבלה לימינו אלה, נבין שוב את המסר: האחדות של עם ישראל היא הבסיס לעצמאות מדינית - מלכות, מכאן ניתן לעבור לצעד הבא והוא רוח קודש, והלאה לנבואה, שהיא הרמה הגבוהה של רוח הקודש. כך מתגלה שכל ניסיון לפגוע בעם ישראל הוא ניסיון לפגוע בקשר, הבלתי ניתן לפגיעה, בין החתן והכלה, בין המלך לכנסת ישראל.

ועתה נציע את הסיבה שבגינה בסוף המגילה מודגש: "כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשוורוש וגדול ליהודים ורצוי לרב אהיו דרש טוב לעמו ודבר שְׁלוֹם לְכָל יְרֵעוֹ" (י, ג). למה רק לרוב אחיו? מי הם הנותרים? מרדכי ואסתר הצילו את עם ישראל מגזירת המן, הישג עצום שרבים העריכו אותו והסכימו שהצלה זו מחייבת קביעת ימים להודות על כך, אבל ההצלה ממות לחיים לא מספיקה. רוב העם נשאר בגלות גם אחרי הנס. רק חלק קטן מהעם הבין כי בפורים לא אומרים הלל כי "אכתו עבדי אחשוורוש אנן" (מגילה דף יד, ע"א). רוב היהודים ויתרו על חידושה של מדינה יהודית עצמאית בארץ ישראל. ההלל נקבע ליום העצמאות, כשעם ישראל חזר לארצו כדי להישאר בה!

לא נשכח ולא נפסיק לקרא לאחדות אמיתית, נשרת בצה"ל בשילוב לימוד תורה, ברמה הגבוהה ביותר. נשמור על המתנה החשובה ביותר שקיבלנו אי פעם - מדינה יהודית עצמאית. נתקדם בדרכנו אל השגת המטרה: קירבה של כנסת ישראל אל המלך, מלך מלכי המלכים הקב"ה. נמשיך להתפלל לשלומם וניצחונם של חיילי צה"ל וכוחות הביטחון במיגור הרשע ולחזרתם במהרה של כל החטופים.

לשיעורי הרב יוסף כרמל (ביוטיוב)

לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

לעילוי נשמת

הרב ישראל רוזן י"ג בחשוון תשע"ח	הרב יהושע רוזן ט"ו באדר א' תשפ"ב	מר משה וסרצוג כ" בתשרי תשפ"א	פרופ' ישראל אהרוני י"ד בכסלו תשפ"ג	הרב די"ר ג'רי האכבוים י"ח באדר ב' תשפ"ב
ר' שמואל וגבי רבקה ברנדמן ט"ז בטבת תשפ"ג / ח' באייר תשפ"א	הרב ראובן וחייה לאה אברמן כ" בתשרי תשע"ו / כ' בתשרי תשפ"ב	הרב שמואל כהן שבט תשפ"א	הרב שלמה מרזל י' באייר תשע"א	מר שמואל וגבי אסתר שמש י"ז בסיון / כ' באב
הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן ז"ל נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד	מר יצחק וגבי נעמי טרשנסקי כ"ח באדר תשפ"א / י"ד אדר ב' תשפ"ד	הרב שמואל כהן שבט תשפ"א	ר' מאיר וגבי שרה ברכפלד (שרה - ט"ז בטבת תש"ף)	הרב אשר וגבי סוזן וסרטיל ט"ז בכסלו / אלול תש"ף
חיים לייב בן מיכאל קרייסל ב' בשבט	מר זליג וגבי שרה ונגרובסקי כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד	מר זליג וגבי שרה ונגרובסקי כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד	ר' אברהם ומרת גיטה קליין י"ח באייר / ד' באב	ר' אליהו כרמל וגבי מלכה טויבע כרמל ח' באייר תשע"ו / י"א במנחם-אב תשס"ט
מר אלישע בן רבקה וגבי שושנה בת שרה	מרת לאה מאיר כ"ז בניסן תשפ"ב	מר זליג וגבי שרה ונגרובסקי כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד	גב' מירה קושיצקי נלב"ע כ"ב בסיון תשפ"ג	גב' ג'ולי קושיצקי י"ט באדר ב' תשפ"ב

ארץ חמדה, ע"ר Eretz Hemdah

רח' ברוריה 2, ירושלים 91080 Bruriya St., Jerusalem
Tel: 02-5371485 | [WWW.ERETZHEMDAH.ORG](http://www.erezhemdah.org) | info@erezhemdah.org

חֲמַדַּת הַשַּׁבָּת

הרב בצלאל דניאל – ראש תוכנית "מורנו" מבית 'ארץ חמדה'

גדרי מלאכה שאינה צריכה לגופה

בפרשת השבוע אנו מתחילים לקרוא על חנוכת המשכן והכנסתו לשימוש. את רשימת המלאכות האסורות בשבת למדנו מהמשכן. בסיכום בניית המשכן בתחילת פרשת ויקהל (שמות פרק לה פסוק לג) נאמר על בצלאל שה' נתן לו רוח אלוקים 'לעשות בכל מלאכת מחשבת'. חז"ל מבינים שהקב"ה רומז לכך שמלאכות שבת נמדדות לא רק על פי המעשה גרידא, אלא גם החשיבה העומדת מאחוריה עשויה להיות משמעותית, מה שמכונה על ידי חז"ל: מלאכת מחשבת. לדוגמא, אדם שמשליך חפץ ברשות הרבים, ומתכוון שהחפץ יזרק למרחק של שתי אמות, והוא עבר ארבע – פטור, גם אם התכוון לקדמו באמות הנוספות הללו מאוחר יותר והתקדמות זו מועילה לו, מכיוון שלא התכוון למרחק זה בשלב זה (בבא קמא כז ע"ב).

רבי יהודה ורבי שמעון חלקו בשאלה אם חייבים על מלאכה שאינה צריכה לגופה. הדוגמא הקלאסית (המופיעה במסכת שבת דף עג ע"ב) היא חפירת גומא, כאשר אין צורך בגומא, אלא בעפר שנלקח מהגומא. אם מצב פני הקרקע משתפר בעזרת חפירה זו, רבי יהודה מחייב משום מלאכת 'חורשי', הכוללת כל שיפור של פני הקרקע. רבי שמעון חולק ופוסט, שכן זו מלאכה שאינה צריכה לגופה יצירת הגומא אלא לצורך העפשה שנלקח.

במשנה (שבת פ"י מ"ו) חלקו תנאים אודות נטילת צפרניים בעזרת השיניים. רבי אליעזר מחייב, וחכמים אומרים שזה איסור דרבנן. בגמרא על משנה זו (דף צד ע"ב) מבואר שהמחלוקת היא בשל נטילת הציפורניים בעזרת השיניים, אך מוסכם שנטילת צפרניים עם מספריים היא איסור דאורייתא. אמירה זו מעוררת את שאלת הגדרת 'מלאכה שאינה צריכה לגופה'. במה נטילת הציפורניים שלא לצורך הציפורניים שונה מנטילת העפר שלא לצורך הבור? בעלי התוספות אומרים שאכן, הגדרת 'מלאכה הצריכה לגופה' היא מלאכה הנעשית בשביל מטרה מקבילה למטרה עבורה המלאכה נעשתה במשכן. החרישה במשכן נעשתה כדי לשפר את הקרקע, כך שאם חופר בור שלא לצורך שיפור הקרקע רבי שמעון פוסט. כמו כן, הגזיזה שהייתה במשכן נועדה להשגת צמר. מי שנוטל את שערו או ציפורניו כדי להסיר אותם עושה מלאכה שאינה צריכה לגופה. מדוע, אם כך, הגמרא אומרת שאין מחלוקת על נטילת צפרניים עם מספריים? זה נאמר כדי להצביע על כך שיש שתי שיטות בדעת רבי יהודה: רבי אליעזר מבקש לחדש שנטילת צפרניים באמצעות השיניים רגילה דיה בכדי להיחשב מלאכה שנעשית כדרכה, ולא בשינוי. את זה אפשר לומר רק בדעת רבי יהודה. לכן הגמרא מצביעה על כך שהמשנה כולה נשנתה בדעת רבי יהודה, והחידוש בה אינו במלאכה הצריכה לגופה (אודותה אנו למדים ממקורות אחרים), אלא את הגדרת גבולות הגזיזה בשינוי. לפי רבי שמעון יש לפטור בכל מקרה, בגלל שזו מלאכה שאינה צריכה לגופה.

בעל המאור מסכים שהמשנה נשנתה לפי שיטת רבי יהודה. אך הוא מגדיר את המלאכה שאינה צריכה לגופה באופן שונה: המלאכה מוגדרת כ'צריכה לגופה' אם התיקון נעשה באותו החפץ בו האדם עוסק. האדם מתעסק בעפר, אם כך המלאכה לא נעשית עבור גוף הקרקע. האדם מתעסק בצפרניים, כאשר מטרתו היא שיפור המראה של הידיים, ולכן זו מלאכה שאינה צריכה לגופה.

מלשון הרמב"ם (הלכות שבת פרק א הלכה ז) נשמע שהוא מגדיר את מלאכת המחשבת בדומה לבעל המאור (בלשונו 'אינו זקוק לגוף המלאכה'). יתכן והכוונה היא יותר שאין לו צורך לשפר את הקרקע, אלא רק זקוק לעפר. אינו זקוק לנטילת הציפורן, פשוט לא רוצה שהיא תשאר על אצבעותיו). אך מכך שמשנה זו מביאה מחלוקת בה שני הצדדים מסכימים שיש לחייב על מלאכה שאינה צריכה לגופה, כשיטת רבי יהודה, הוא מכריע שיש לפסוק כרבי יהודה להלכה.

אם אכן המשנה היא בשיטת רבי יהודה, מדוע, אם כן, הראשונים האחרים פוסקים כרבי שמעון?

כבר רמזנו לתשובה, ובכל זאת כדאי לחדד אותה:

הרמב"ם מבין שהמשנה נשנתה לפי רבי יהודה מפני שההלכה כמותו. אם כך, בעצם הרמב"ם מסכים שיש שלוש שיטות:

רבי שמעון – הפוסט על קציצת ציפורניים.

חכמים בשיטת רבי יהודה – המחייבים על קציצת ציפורניים. אך פוסקים אם הקציצה נעשית בעזרת השיניים.

רבי אליעזר בשיטת רבי יהודה – המחייב על קציצת ציפורניים, אפילו בעזרת השיניים.

מבחינת מסדר המשניות, החידוש הגדול של המשנה הוא שיטת רבי אליעזר: שיתכן שדרך פעולה שאינה נחשבת ראויה, אך אם היא נפוצה די בכך בכדי להחשיבה דרך רגילה. לא אמורים ליטול ציפורניים תוך שימוש בשיניים. אבל אנשים בהחלט עושים את זה. חכמים אומרים שבמוצהר לא אמורים לעשות את זה, ולכן זה לא נחשב דרך עשייה. רבי אליעזר אומר שמכיוון שבפועל זה נעשה, זו דרך פעולה רגילה. המחלוקת הזאת מעניינת בפני עצמה. האם דרך הפעולה של מלאכות נמדדת לפי האופן בו הם נעשים בפועל, או לפי הדרך שבמוצהר אמורים לעשות אותן?

אך יש בעיה: רבי שמעון פוסט על גזיזת ציפורניים גם אם היא נעשית בעזרת כלי, מפני שזו מלאכה שאינה צריכה לגופה! אך שיטת רבי שמעון אינה ייחודית למקרה זה: היא נכונה ביחס לכל מלאכה שאינה צריכה לגופה. לכן מסדר המשניות אינו טורח להזכיר את שיטתו, מפני שמעניין שהוא עסוק בנושא אחר. נכון שמלאכה שאינה צריכה לגופה מסבכת את המקרה של המשנה, אך התנא מתעלם משיטת רבי שמעון כדי לעסוק בשאלה אחרת של הגדרת דרך עשיית המלאכות. אמנם הפוסקים כרבי שמעון לא יידרשו לשאלה זו בהקשר של כסיסת ציפורניים, אך השאלה העקרונית בהחלט עשויה להשפיע על סוגיות אחרות, ולכן חשוב להזכיר את המחלוקת תוך התעלמות מכוונת משיטת רבי שמעון.

לכן אומרים בעלי התוספות ובעל המאור: המשנה מתעלמת מדעת רבי שמעון מפני שהיא מתקשה למצוא מצב שונה לעסוק בשאלה המעניינת הזאת. אין בכך ראייה שאין הלכה כרבי שמעון. הלכה כרבי שמעון, אך בכדי לקדם דיון אחר התעלמו ממנו.

את העיקרון הזה חשוב לזכור גם בהקשר של אוקימתאות: פעמים שהמשנה נאלצת להניח מקרה מאוד מסובך בכדי לבדוד משתנה מסוים בו המשנה מבקשת לעסוק. המשנה רוצה לחדש דבר מסוים, אך יתכן ובדרך כלל ייכנסו מרכיבים אחרים שישפיעו על ההלכה. האוקימתות נועדו לייצר את תנאי המעבדה שמאפשרים לדון על עקרונות מבודדים (כמו שבמשנה זו התעלמו מדעת רבי שמעון כדי לדון בשאלת אופן ביצוע נפוץ אך לא באופן רשמי).

בעזרת ה' בהמשך נברר את שיטת הרמב"ם ביחס למלאכה שאינה צריכה לגופה, ומשם נעבור להגדרת מלאכה שאינה צריכה לגופה בהקשר של מלאכות הקלקול.

ארץ חמדה – קישור לשיעורי "מורנו" ביוטיוב

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

מתפללים לרפואתם השלימה, בתוך שאר חולי עם ישראל:

שמואל בן ברוריה	דוד בן רחל	מאירה בת אסתר	שלמה בן שולמית	ר' יצחק בן ברינדל גיטה
ניר רפאל בן רחל ברכה	רות צפורה בת חנה	הילה צפנת בת שרה טובה	עובדיה בן אסתר מלכה	משה בן רחל
חנה בת אוריה	נטע בת מלכה	שלומית בת לאה	נעם בן שלומית	יאיר ידידיה בן מיכל בינה
טל שאול בן יפה	הילל בן תמר שפרה	רבקה בת שרה בלה	עודד בן חיה	
ניר יצחק רפאל בן יפה	ירחמיאל בן זלאטה דבקה	חוה רָאנְלָה בת פִּינְלָא	חיים מרדכי פרץ בן אסתר מילכה	מיכאל אלכסנדר אברהם בן שרה מלכה

ארץ אגדה

הרב מרדכי הוכמן

כמה 'מה נשתנה'? ולמה?

בנוסח ההגדה שנאמר בליל הסדר מופיעות בימינו 4 קושיות 'מה נשתנה'. אמנם בתלמוד הירושלמי (פסחים פ"י מ"ד) וכן בכתבי היד של המשנה מופיעות רק 3 קושיות, וכך הן מופיעות בירושלמי (שם): "מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת והלילה הזה שתי פעמים? שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה והלילה הזה כולו מצה? שבכל הלילות אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל והלילה הזה כולו צלי?"

באותם הזמנים נהגו בארץ ישראל לפתוח את הסעודה בטיבול, כלומר באכילת מאכל מוצק שנטבל במשקה או במאכל נוזלי, ובכך לעורר את התיאבון, ובליל הסדר היו מוסיפים וטובלים פעם שניה בהמשך הסעודה גם את המרור. ולכן מובנת פתיחת השאלה "שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת". אולם בבבל ובארצות נוספות לא נהגו לפתוח את הסעודה בטיבול, ולכן שינו את פתיחת השאלה הזו ושאלו "שבכל הלילות אין אנו מטבילין פעם אחת והלילה הזה שתי פעמים?" (ראו בבלי פסחים דף קטז, א).

כמו כן היו מקומות שחששו שמא יטעו אנשים לחשוב שבשר צלי שנאכל בליל הסדר הוא בשר של קרבן הפסח, והרי הדבר אסור שהרי אין שוחטים את הפסח מחוץ למקדש, ואין אוכלים את בשרו מחוץ לירושלים. ולכן היו מקומות שהחמירו שלא לאכול בשר צלי בליל הסדר. וכבר הוזכר מנהג זה במשנה (פסחים פ"ד מ"ד). ולפיכך באותם המקומות השמיטו את השאלה בענין אכילת בשר צלי, ומתוך שלוש הקושיות שבנוסח הירושלמי הותירו בנוסח הגדה ליל הסדר רק שתי קושיות של 'מה נשתנה', קושיה בענין הטיבול וקושיה בענין אכילת מצה. וכן מצאנו בנוסח אגדה קדום שהתחבר על ידי אחד מגאוניי בבל (גנזי שכטר ב, 259)

אולם בנוסח ההגדה שחיברו גאוניי בבל בתקופה מאוחרת יותר, נוספו שתי קושיות על השתיים שנותרו, והקושיות הנוספות היו: "שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, והלילה הזה מרור? שבכל הלילות אנו אוכלין ושותין בין יושבין בין מסובין, והלילה הזה כלנו מסובין?". כך נמצא לראשונה בנוסח ההגדה שחיבר רב נטרונאי גאון¹, והוא דומה לנוסח שכתב הרמב"ם (סוף הלכות חמץ ומצה). וכך בסדר רב עמרם גאון² וכך בסדר רב סעדיה גאון³. וצריך להבין מדוע ראו גאוניי בבל המאוחרים צורך לשאול ארבע קושיות 'מה נשתנה'. והרי בנוסח המשנה מצאנו רק שלוש קושיות, ובנוסח גאוניי בבל הראשונים (גנזי שכטר ב, 259) נותרו רק שתי קושיות.

הגדת ארץ ישראל

בספר 'הגדת חז"לי' (שמואל וזאב ספראי) הובא נוסח הגדה קדום שנמצא בגניזה, ושהיה נפוץ בעבר בארץ ישראל (עמוד 286 והלאה). בנוסח זה מופיעות 3 קושיות 'מה נשתנה', ונמצאים בו גם דברי רבן גמליאל במשנה (מסכת פסחים פ"י מ"ה): "רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הן פסח מצה ומרור פסח על שום שפסח המקום...". כאשר מובא הסבר מפורט לכל אחד משלושת הדברים, בדומה להסברים שבנוסח שבימינו. בינוסח ארץ ישראל לא מופיעים דברי המדרש בענין 'ארבעת הבנים' "אחד חכם ואחד רשע ואחד תם ואחד שאינו יודע לשאול" (וראו במכילתא דרבי ישמעאל, בא, מסכתא דפסחא, יח). אולם תוספת המדרש בענין 'ארבעת הבנים' מובאת בנוסח גאוניי בבל כבר בנוסח הקדום שבגנזי שכטר (שבו עדין היו רק 2 קושיות 'מה נשתנה'), וכן בנוסח של הגאוניי שלאחריו, בסדר רב נטרונאי גאון ובסדר רב עמרם גאון ובסדר רב סעדיה גאון.

נראה שגאוניי בבל רצו להדגיש את המספר 4 בנוסח ההגדה של ליל הסדר, ולכן כבר מתחילה הם הוסיפו לנוסח ההגדה את המדרש בענין 4 הבנים. ובדורות מאוחרים יותר הם הגדילו את מספר קושיות 'מה נשתנה' כך שבסך הכל יהיו 4 קושיות. וצריך להבין מה היתה מטרתם, נראה שהסיבה לכך היא משום שהמספר 3 והמספר 4 בולטים בהלכות שקשורות לליל הסדר והם בולטים גם בגזירת הגלות במצרים וביציאה ממנה, ובכך נרחיב לקמן.

המספר 3 והמספר 4 במשניות המתייחסות לליל הסדר

פרק י במסכת פסחים דן בליל הסדר, במשנה א כתוב: "ואפילו עניי בישראל לא יאכל עד שיסיב ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין". במשנה זו מודגש המספר ארבע. במשנה ד כתוב: "מזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל אביו, ואם אין דעת בבן אביו מלמדו, מה נשתנה הלילה הזה...". וכאמור לעיל, בירושלמי ובכתבי היד של המשנה מופיעות שלוש קושיות. ובמשנה ה נאמר: "רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הן פסח מצה ומרור...", וכאן מודגש המספר שלוש. לכאורה, מדובר במקריות בלבד, אך נראה שמספרים אלו מודגשים מאוד בגזירת הגלות ובשחרור מהגלות, וכדלקמן.

המספר 3 והמספר 4 בברית בין הבתרים

בברית בין הבתרים, שם התבשר אברהם על גזירת הגלות והגאולה בולטים המספרים שלוש וארבע. אברהם הצטווה לקחת בהמות וצפורים, כאשר המספר שלוש מודגש מאוד ביחס לבהמות (בראשית טו, ט-יא): "ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת ואיל משלש ותר וגזל: ויקח לו את כל אלה ויבית אתם בתנך ויתן איש בקר את רעהו ואת הצפר לא בטר: וירד העיט על הפגרים וישב אתם אברים...". רש"י ביאר שיעגלה משולשת הכוונה לשלוש עגלות, וכן לשלושה עזים וכן שלושה אילים. ואבן עזרא העדיף לפרש שיהיו בני שלוש שנים. ולאחר הדגשת המספר שלוש מודגש המספר ארבע (בראשית טו, יג-טז): "ויאמר לאברהם ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדים וענו אתם ארבע מאות שנה: וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברקש גדול: ואתה תבוא אל אבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה: ודור רביעי ישובו הנה...".

דור רביעי ישובו הנה

שני קצים ניתנו לגלות, קץ של "ארבע מאות" וקץ של "דור רביעי". המפרשים העירו שמחשבו הדורות של שושלת משה, מוכח שבני ישראל ישבו במצרים פחות מארבע מאות שנה. ובחז"ל מבואר שבני ישראל ישבו בארץ מצרים רק מאתיים ועשר שנים, ולכן צריך לומר שחישוב "ארבע מאות שנה" הוא מיום לידת יצחק. אולם המשמעות של "דור רביעי ישובו" לא התבארה. המלבי"ם (שם) העיר שחצרון בן פרץ היה מן הירודים לגלות מצרים, ויאיר בן שגוב בן חצרון נכנס לארץ והיה דור שלישי לחצרון שהיה מהירודים, ומאידך יהושע בן נון היה דור עשירי לירודים. ובכל אופן, המשמעות של 'דור רביעי' נותרה עמומה. מהסברה הפשוטה מתבקש שלאחר מאתיים ועשר שנים במצרים רוב באי הארץ היו דומים ליהושע בן נון והיו בני דורות מאוחרים יותר מאשר 'דור רביעי'. ולכאורה, אם רצתה התורה לומר שמתוך באי הארץ יהיו גם כמה מעטים שיחזרו לאחר מספר מועט של דורות בגלות מדוע היא לא התייחסה ל'דור שלישי', כמו יאיר בן שגוב בן חצרון (לשיטת המלבי"ם)? ומדוע היא לא התייחסה ל'דור שני' כמו כלב בן חצרון (לשיטת רש"י שם)? מדוע הדגישה התורה דווקא את חשיבות 'דור רביעי'?

פסיעותיו של אבינו אברהם

המספרים שלוש וארבע מוזכרים באגדות חז"ל המתארות את הניסים שהתרחשו לאברהם אבינו במלחמה שניצח בה את ארבעת המלכים שלקחו את לוט בשבי. אגדה אחת מתארת: "פסיעותיו של אבינו אברהם היו שלש מילין" (בראשית רבה, מג). ואילו אגדה אחרת מתארת: "פסיעתו של אברהם אבינו ארבעה מילין" (מדרש תנחומא, לך לך, יז). מסתבר שאי אפשר להבין את האגדות כפשוטן, אלא שהן חלוקות מה היה הצד המרכזי במעשי אברהם שבזכותו הוא ניצח. המספר 'שלוש' מתייחס לצד הגשמי של עם ישראל ולכן הוא קשור ב'ברית בין הבתרים' ל'בהמות'. ואכן המספר שלוש מודגש מאוד אצל שמשון הגבור שהושיע את עם ישראל בזכות גבורתו הגשמית. כמו: "וַיִּתְּצֶלַח עָלָיו רוּחַ ד' וַיִּרְדּוּ אֲשָׁקֶלוֹן וַיִּנָּח מֵהֶם שְׁלֹשִׁים אִישׁ וַיִּקַּח אֶת חַלְצוֹתָם וַיִּתֵּן הַחֲלִיפוֹת לַמְּגִידֵי הַחִידָה" (שופטים יד, טו); "וַיִּלְכֵּד שְׁמֶשׁוֹן וַיִּלְכְּדוּ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שׁוֹעֲלִים וַיִּקַּח לַפְּדִים וַיִּנְפוּ זָבָב אֶל זָבָב" (טו, טז); "וַיַּעַל הַגָּג כְּשֶׁלֶשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ וְאִשָּׁה הָרְאִים בְּשָׁחוֹק שְׁמֶשׁוֹן... וַיֹּאמֶר שְׁמֶשׁוֹן תָּמוֹת נַפְשִׁי עִם פְּלִשְׁתִּים..." (טז, ז-ל). מאידך המספר 'ארבע' מסמל את הצד הרוחני שבעם ישראל. וכן מצאנו שלוחות הברית היו מרובעות כאמור במסכת נדרים (דף לח, א): "הלוחות - ארכן ששה ורחבן ששה". וכן חושן המשפט היה רבוע (שמות כח, טו-טז): "וַיַּעֲשֶׂיתָ חֹשֶׁן... רְבֹעַ הָיְהִי". ומעתה ניתן לומר שהאגדה המתארת את פסיעותיו של אברהם כפסיעות של שלוש מילין סבורה שאברהם ניצח משום היותו איש חסד (מכניס אורחים) המעורה בעולם הגשמי (שאליו מתייחס המספר שלוש). ומאידך האגדה שמתארת את פסיעותיו של אברהם אבינו כפסיעות בנות ארבע מילין סבורה שהנצחון הגיע לו משום היותו זקן ויושב בישיבה ומלמד תורה, שאליה מתייחס המספר ארבע. ואם כן, מה שנאמר "דור רביעי הנה..." כוונתו שהדור שיזכה להיכנס לארץ יהיה דור שיהיה קשור לרוחניות ולתורה. וכך מסתבר, שהרי בני ישראל היו במצרים כ-210 שנה, אם דור נחשב בממוצע כ-30 שנה, אז רוב בני ישראל היו בממוצע דור שביעי. ומתבקש שכוונת התורה ש"דור רביעי ישובו" היא שתתפתח בעם ישראל קבוצה של אנשים 'מרובעים' שהם 'אוהבי תורה' ובזכותם יכנס לארץ.

וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה

בתיאור יציאת בני ישראל ממצרים מופיעה פרשיה עמומה (שמות פרשת יב, מ-מב): "וּמוֹשֵׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיְהִי בַעֲצֵם הַיּוֹם הַזֶּה יָצְאוּ כָּל צְבָאוֹת ד' מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: לֵיל שְׁמֵרַיִם הוּא לַד' לְהוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הוּא הַלַּיְלָה הַזֶּה לַד' שְׁמֵרַיִם לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם:" החשבון המוזכר שם לא יתכן לפי פשוטו של המקרא, וכדי להתאים את הנאמר שם עם סדר הדורות ביארו אבן עזרא ומפרשים נוספים, שהחשבון של 430 הוא מיום יציאת תרח ואברהם מאור כשדים כדי ללכת לארץ כנען. אך כבר הקדים שם אבן עזרא שפעמים שנמצאים בתנ"ך מספרים שאינם מובנים לפי פשוטם, ואינם ברורים לנו, והביא כמה דוגמאות לכך. ונראה שאבן עזרא הקדים זאת משום שגם החשבון של 430 שנה מיציאת תרח ואברהם מאור כשדים אינו מתאים לפשוטו של הכתוב. שהרי פשוטו של הכתוב מזכיר את ישיבת בני ישראל במצרים, ותרח ואברהם היו אנשים בודדים שקשה ליחס להם את השם "בני ישראל", והם גם לא ישבו בארץ מצרים. ונראה שבאמצעות 'המספר העמום' הזה בא הכתוב להשלים את הרמז שיש בברית בין הבתרים שבה הודגשו המספר 3 והמספר 4. והתורה מרמזת שבקרב בני ישראל שיצאו מארץ מצרים היו שתי התכונות האלו, היו אנשים שנטו מאוד לגשמיות שהסמל שלה הוא המספר 3, והיו אנשים שנטו מאוד לרוחניות שהסמל שלה הוא המספר 4. והתכונות השונות האלו באו לידי ביטוי בולט בשלב מאוחר יותר כאשר שבת לוי הופרד משאר השבטים והובדל לעסוק ברוחניות. ואילו שאר שבטים נועדו לעסוק בעיקר בכיבוש את הארץ ולעסוק ביישובה ובדרך ארץ ובמעשי חסד, ובנוסף לכך להגות בתורה אך לא כעיסוק עיקרי. אולם תכונות אלו קיימות באופן בסיסי בכל אחד מבני ישראל, ובדרך כלל ימצא במשפחות ישראל בן אחד שירצה לעסוק ברוחניות והוא יהיה 'הבן הרביעי', 'הבן המרובע', שגם הוא ירצה לעסוק רוב זמנו בתורה.

נוסח האגדה שנקבע על ידי חכמי ישראל.

ליל הסדר הוא הלילה שעליו נאמר בתורה - "הַלַּיְלָה הַזֶּה לַד' שְׁמֵרַיִם לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם". וכאמור לעיל, בתורה מרומז שבלילה זה מודגשים המספרים 'שלוש' ('שְׁלֹשִׁים שָׁנָה') ו'ארבע' ('וָאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה').

כאשר חז"ל קבעו במשנה 'סדר' מסויים של 'ליל הסדר' הם שילבו בו מתחילה את המספר '4' והמספר '3'. ולכן נקבע במשנה שיש לשתות בליל הסדר ארבע כוסות, והדבר מסמל שהגאולה תגיע בזכות עמלי התורה שקשורים למספר 4. ומאידך נקבע מתחילה במשנה (בנוסח כתבי היד והירושלמי) שיש לשאול שלוש קושיות 'מה נשתנה', וכמו כן הובאו דברי רבן גמליאל "כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח...". כלומר המשנה פותחת בענין אחד של 4 ואחרי כן מזכירה שני עניינים של המספר 3. והדבר מסמל שהגאולה תגיע גם בזכות אנשים שעיקר עיסוקם בתורה וגם בזכות אנשים שעיקר עיסוקם בגשמיות ובעשיית מעשי חסד שהמספר 3 קשור אליהם.

אולם בדורות שלאחר מכן, רצו הגאונים שבבבל לקבוע שהגאולה תגיע בעיקר בזכות הצד התורני שאותו מסמל המספר 'ארבע', ולכן הם הוסיפו לנוסח ההגדה את הברייתא שקבעה שכנגד ארבעה בנינים דיברה תורה וש אחד מהם הוא 'הבן החכם'. 'הבן החכם' מסמל את 'דור רביעי ישובו הנה' שבברית בין הבתרים, שכפי שהתפרש לעיל הכוונה היא שבזכות הקבוצה שמרבה

לעסוק בתורה תגיע הגאולה, והיא הקבוצה שקשורה למספר ארבע. ובשלב מאוחר יותר קבעו גאוני בבל שיש להגדיל גם את מספר קושיות 'מה נשתנה', ולקבוע שיהיו ארבע קושיות כאלו. ואמנם גם למספר 'שלוש' נותר מקום בנוסח ההגדה, והוא בדברי רבן גמליאל שצריך לומר 'שלושה דברים...'. אך באמצעות ריבוי והדגשת המספר 'ארבע' רצו הגאונים לקבוע שהגאולה תגיע בעיקר בזכות לומדי התורה שקשורים למספר 'ארבע'.

ובכל אופן, כאשר אנו מספרים על ארבע בנים, ושתיים ארבע כוסות, ושואלים ארבע קושיות, אנו מביעים באופן סמלי, שרצוננו שהגאולה תבוא בעיקר בזכות עמל התורה (ש'ארבע' הוא הסמל שלו), שאז היא באה ברחמים, ולא בעיקר באופן טבעי (שהסמל שלו הוא המספר 'שלוש') שאז היא באה מתוך עמל גדול.

¹ פורסם ע"י הרב ליהמן בספר יובל לרי"ד סולובייצ'יק ח"י עמוד תתקפו. מוסד הרב קוק.
² עמוד קיג, גולדשמידט; עמוד קנט, הרפנס.
³ עמוד קלז, מקיצי נרדמים.

לע"נ אמו"ר רחל בת ר' בנימין בונים ע"ה

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

לע"נ שלמה דוד בן זלמן ושרה אבנית ז"ל נלביע סיון תשע"ט	לע"נ רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג	לע"נ גב' לורין הופמן ז"ל	לע"נ חיים משה בן קוקה יהודית כהן ז"ל נלביע ז' בתשרי תשע"ה	לע"נ סוזי בת עליזה כהן ז"ל נלביע כ"ד בחשוון תשע"ח

לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת היידי

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ד)

Buenos Aires, Argentina

בואנוס איירס, ארגנטינה
מרחשוון, ה'תשנ"ו

טבילת כלה מסולקת דמים

שאלה

פנו אלי בני זוג שהחליטו להתחתן החתן בן למעלה משמונים והכלה קרוב לשמונים. האם כלה בגיל כזה צריכה לטבול לפני החתונה, אע"פ שכבר הפסיקה וסתה לפני שנים רבות?

תשובה

כל אשה חייבת לספור שבעה נקיים¹ לפני חתונתה, לטבול ולברך², ואין הבדל בין צעירה למבוגרת ואפילו מסולקת דמים³. כל זאת שמא תראה דם חימוד. אמנם אם היא נישאת למי שאין לו כלל גבורת אנשים, ניתן להקל, מכיוון שאין כאן חשש זה⁴.

¹ הגמ' במסכת נדה (סו ע"א) אומרת "תבעוה לינשא ונתפיסה, צריכה שתשב שבעה נקיים... א"ל, אימר דאמר רבא בגדולה דקחזיא דמא, אבל בקטנה דלא חזיא דמא מי אמר? א"ל, בפירוש אמר רבא, לא שנא גדולה לא שנא קטנה. גדולה טעמא מאי? משום דמחמדא, קטנה נמי מחמדא". וכן נפסק בשו"ע (יורה דעה סי' קצב סעיף א).
² עיין בשו"ת "חיים שאל" (ח"ב סי' כו ד"ה תשובה זו), הדין בשאלה, אם צריכה לברך על טבילה זו או לאו, והעלה שמכיוון שתיקנו חכמים לטבול ולברך, גם אשה מסולקת דמים תטבול ותברך, שמא בתוך דם החימוד ראתה דם נידה.
³ כן פסק מרן בשו"ע (שם) שאין חילוק בדין זה בין גדולה לקטנה. וב"פתחי תשובה" (סי"ק ב) הביא בשם תשובות "גבעת שאול" (סי' סה) שכן הדין גם בזקנה. וכן פסק ב"דרכי תשובה" (סי"ק ה). והביא בשם שו"ת מהר"י אסאד (יורה דעה סי' קצא) אודות זקנה בת שבעים שנישאה לזקן, והורה שצריכה לספור ולטבול.
⁴ המקור בגמ' יבמות (לו ע"ב), "רב כי איקלע לדרשיר, מכריז ואמר, מאן הויה ליומא... והאמר רבא, תבעוה לינשא ונתפיסה, צריכה לישב ז' נקיים; רבנן שלוחייה והווי משדרי ומודעי להו. ואיבעית אימא, לרבנן יחודי בעלמא הוא דמיחדי להו. דאמר מר...". וכתבו התוספות (יבמות שם וביומא פ' יח ע"ב) שמכיוון שלפעמים לא היה בא עליה, אין פה דם חימוד ואינה רואה, ולכן רבנן שהיו מיחדים אותה בעלמא ולפעמים לא היו באים עליה, אינה צריכה למנות ז' ימים נקיים. על-פי-זה פסק בשו"ת "חיים שנים", שאם נישאת לגבר שאין לו גבורת אנשים כלל, אינה צריכה להמתין ז' ימים נקיים.

אמנם ב"דרכי תשובה" (סי' קצב ס"ק ב) הביא את דברי שו"ת "חיים שנים" וכתב שצריך עיון לדינא, מאחר שקיימא לך, שאפילו קטנה וזקנה צריכה לספור ז' ימים, יש לומר שלא פלוג רבנן. עוד העלה לאסור מפני שלפעמים חוזר לו כוח הגברא. סברה נוספת לאסור היא שכל מה שכתבו התוספות הוא לתירוץ השני, אבל לתירוץ הראשון אולי אין הדין כך. כמו כן, רי"ף לא הביא את תירוצי הגמרא הללו כלל, וכתב "בית יוסף" שהוא מפני שיש כאן שני תירוצים, ועל כן אין להסיק להלכה מכאן, שמא התירוץ השני חולק על כך. למסקנה הגר"ע יוסף בספרו "טהרת הבית" (סי' ט סעיף ו) מקל בכך, מכיוון שדין דם חימוד כולו הוא דרבנן, ועל כן אין להחמיר.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

ארץ חמדה – קישור לשו"ת במראה הבזק באתר

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה".
הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח ובירור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד.
זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

